УДК 657.05:351.863

DOI: <https://doi.org/10.32782/2304-0920/6-85-32>

Хіміч О. В.

Київський національний університет технологій на дизайну

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Досліджені теоретичні питання формування системи управління економічною безпекою підприємства. Сучасні проблеми вітчизняних підприємств зумовлюють об'єктивну потребу забезпечення належного рівня економічної безпеки, який залежить від наявності відповідних ресурсів та спроможності підприємства протистояти наявним загрозам та небезпекам. Актуальність дослідження зумовлена необхідністю наукового обґрунтування системи управління економічною безпекою підприємства з метою своєчасного виявлення загроз та небезпек, мінімізації та/або нейтралізації ризиків діяльності. Підтверджено, що саме використання системного підходу є необхідним у розумінні цілісності системи управління економічною безпекою. Здійснена сутнісна оцінка понять системи та сутнісного підходу в управлінні економічною безпекою підприємства. Виявлені сутнісні відмінності понять системи економічної безпеки та системи управління економічною безпекою підприємства.

Ключові слова: системний підхід, система управління, економічна безпека підприємства, система управління економічною безпекою підприємства, безпекологія.

Постановка проблеми. Оцінка сучасного стану економіки України приводить до невтішних висновків. Поглиблюючи фінансово-економічну кризу в Україні, пандемія коронавірусу та введені карантинні заходи, за даними Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства, призвели до скорочення ВВП у першій половині 2020 р. на 6,5%.

Карантинні обмеження погіршили споживчі настрої, тимчасово призупинили діяльність окре-

мих галузей вітчизняної економіки. Внаслідок такої ситуації українські підприємства загальмували інвестиції та майже втратили логістичні ланцюжки.

Ті сфери економіки, які тісно пов'язані із споживчим попитом, поступово мали змогу відновлюватись, але ситуація з промисловим виробництвом все ще ускладнена. Відновлення промисловості відбувається надто повільно.

Варто констатувати, що сучасні умови господарювання негативно вплинули на фінансово-

економічні результати діяльності підприємств, більшість з яких опинилися на межі виживання. І тому вкотре підтвердилася необхідність приділяти достатню увагу формуванню системи управління економічною безпекою підприємства, виявленню загроз та небезпек, мінімізації та/або нейтралізації ризиків діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика управління економічною безпекою підприємства постійно перебуває у стані дослідження. Наукові та практичні пошуки у контексті управління економічною безпекою здійснювала значна кількість науковців, таких як: З.С. Варналій, В.М. Гець, А.О. Заїчковський, Т.М. Іванюта, О.В. Ілляшенко, М.І. Камлик, І.П. Мойсеєнко, О.В. Ольшанська, В.Л. Ортинський, В.В. Прохорова та інші. Загалом результати їхніх досліджень розвивали теоретичні напрацювання у сфері безпекології, спрямовувалися на вдосконалення методичних підходів оцінки рівня економічної безпеки та обґрунтування механізмів управління економічною безпекою підприємства.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, незважаючи на вагомий внесок науковців, у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі все ще не вирішеними залишаються теоретичні аспекти формування системи управління економічною безпекою підприємств, враховуючи специфіку їхньої діяльності.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є узагальнення та розвиток теоретичних положень формування системи управління економічною безпекою промислових підприємств.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення належного рівня економічної безпеки підприємства можливе лише за умов комплексності та системності управління. Саме використання системного підходу стало необхідним у зв'язку з розумінням цілісності системи управління економічною безпекою.

Системний підхід виник у 50-ті роки ХХ століття як синтез знань із дослідження операцій, загальної теорії систем, кібернетики. Його сутність полягає у формуванні системного бачення дійсності, за якого кожен складний об'єкт розглядається як система.

Визначення сутності поняття «система», описані як окремими науковцями, так і колективами авторів, змінювалося не тільки за формою, а й за змістом.

Погоджуємося з авторами, які описують систему як сукупність взаємопов'язаних елементів, що має певну цілісність та єдність. Будь-яка система складається з багатьох елементів – самостійних її складників, які мають особливі риси, характеристики та специфічне призначення і виявляють їх лише під час взаємодії з іншими елементами, і характеризується такими особливостями: цілісністю, структурністю, взаємозалежністю системи і середовища, ієрархічністю та множинністю описів [1, с. 172–173].

Поняття економічної безпеки нерозривно пов'язано з категорією системності. Системність при цьому проявляється у сукупності взаємопов'язаних елементів, які взаємодіють між собою і з зовнішнім середовищем у процесі досягнення поставлених цілей [2, с. 223].

Системний підхід розглядає управління економічною безпекою як складний комплекс взаємопов'язаних і взаємодіючих змінних. Щодо поняття системи економічної безпеки підприємства погляди науковців переважно розділилися на

два вектори, такі як система економічної безпеки підприємства та система управління економічною безпекою.

Зокрема, М.І. Небава та Ю.В. Міронова розглядають систему економічної безпеки підприємства як «структурований комплекс стратегічних, тактичних та оперативних заходів, спрямованих на захищеність підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз та на формування унікальної здатності протистояти їм у майбутньому» [3]. Проте не погоджуємося повною мірою з цим визначенням, оскільки воно пояснює систему економічної безпеки як процес, що більш прийнятно для сутності управління економічною безпекою.

Подальший розвиток науки неможливий без застосування системного підходу, а він, за висловом П.О. Масляка щодо розвитку рекреаційної географії [4], «не лише не вичерпав себе, а насправді й не був використаний повною мірою», що притаманно й економічній безпекології. В економічній безпекології досі не створено цілісної методології до його застосування, хоча системний підхід декларується як основоположний у багатьох дослідженнях економічної безпеки підприємства.

Різні трактування терміна «система економічної безпеки підприємства» вкотре підтверджують різноманітність поглядів сучасних фахівців на сутність поняття.

О.В. Ілляшенко всі досліджені визначення поняття «система економічної безпеки» згрупувала в чотири категорії [5, с. 163–164]. Водночас наявні тлумачення відповідають трьом підходам: структурному, функціональному та діяльнісному.

Структурний підхід описує систему економічної безпеки як сукупність елементів (об'єктів, суб'єктів та механізмів їх взаємодії).

Функціональний підхід у формуванні системи економічної безпеки передбачає виокремлення функціональних складників системи як основних напрямів економічної безпеки підприємства. За своїм змістом функціональні складники суттєво відрізняються один від одного за сутністю, набором критеріїв і способами забезпечення. Науковцями виділено понад 20 складників, які поділяють на такі блоки (комплекси), як внутрішньовиробничі та позавиробничі, фінансово-економічні та соціально-економічні. У найзагальнішому вигляді до основних функціональних складників доцільно віднести фінансовий, кадровий, політико-правовий, інформаційний, виробничий, силовий, ринковий та інтерфейсний.

Сутність діяльнісного підходу полягає у представленні системи економічної безпеки як узгодженої діяльності структурних підрозділів підприємства, на які покладені функції забезпечення економічної безпеки. Так, з погляду діяльнісного підходу система економічної безпеки описується як «комплекс взаємопов'язаних заходів різноманітного характеру, які мають здійснюватися з метою захисту інтересів підприємства від зовнішніх та внутрішніх загроз».

Заходи, спрямовані на ідентифікацію, попередження та нейтралізацію загроз та небезпек, а також безпосередньо механізм забезпечення економічної безпеки є елементами системи забезпечення економічної безпеки підприємства, підсистеми системи економічної безпеки підприємства [6, с. 7].

Характерні риси та особливості системи економічної безпеки підприємства залежать від особливостей самого підприємства: галузевої при-

СИСТЕМА УПРАВЛІННЯ ЕКОНОМІЧНОЮ БЕЗПЕКОЮ ПІДПРИЄМСТВА

Рис. 1. Система управління економічною безпекою підприємства (авторська розробка)

належності, розміру, стадії життєвого циклу, фінансово-економічного стану, виробничої структури, виду системи управління, корпоративної філософії, ефективності використання потенціалу (фінансового, кадрового, техніко-технологічного, інформаційного, інноваційного, організаційного тощо). Елементи макросередовища (зокрема конкуренти та зовнішні ризики) також впливають на формування системи економічної безпеки підприємства.

Т.М. Іванюта й А.О. Заїчковський [7, с. 19] звертають увагу на унікальність, самостійність, комплексність, дієвість та ефективність як обов'язкові ознаки системи економічної безпеки підприємства. Ці якості дозволяють ліквідувати негативні

наслідки впливу загроз та попереджувати появу нових, забезпечувати розвиток підприємства.

Використання системного підходу у забезпеченні економічної безпеки зумовлюється тим, що будь-яке підприємство і є системою, яка містить різні взаємопов'язані частини. А на межі внутрішніх і зовнішніх зв'язків системи (підприємства) можуть утворюватися слабкі місця, які сприяють виникненню різних видів загроз і небезпек. Для створення належних умов економічного захисту підприємства від них необхідно здійснювати діяльність системного характеру.

Головна мета створення системи економічної безпеки підприємства полягає в гарантуванні поточної ефективної діяльності та забезпеченні

подальшого сталого розвитку підприємства шляхом своєчасного виявлення, мінімізації та запобігання внутрішнім і зовнішнім викликам, небезпекам, загрозам, ризикам [8].

Задля забезпечення стабільного розвитку, прибутковості діяльності та ефективного функціонування загалом підприємству необхідно створити сприятливе макро- та мікросередовище, забезпечити належні зовнішні та внутрішні умови. Серед найважливіших передумов цього є формування та введення в дію механізму забезпечення економічної безпеки підприємства, функціонування якого спрямоване на досягнення максимально ефективною діяльністю із забезпечення стану захищеності підприємства від деструктивних чинників (внутрішніх та зовнішніх загроз, ризиків, небезпек), що виявляється в ефективному використанні наявних ресурсів, досягненні конкурентних переваг, упорядкуванні економічних інтересів з інтересами економічних контрагентів зовнішнього середовища та повній реалізації економічного потенціалу.

Зважаючи на викладене, вважаємо, що між поняттями «система економічної безпеки підприємства» та «система управління економічною безпекою підприємства» є вагома відмінність. Ця відмінність також витікає безпосередньо із змістовності понять економічної безпеки (як стану системи) та управління економічною безпекою (як процесу впливу на стан захищеності та протидії загрозам).

Теорія менеджменту наголошує, що система управління є сукупністю взаємопов'язаних і взаємозалежних елементів, що утворюють впорядковану цілісність, єдність. Ці елементи відрізняються функціональними цілями, діють автономно, але спрямовані на досягнення загальної мети [9].

Тому система управління економічною безпекою підприємства має містити: органи управління; комунікаційні канали; набір цілей, стратегій, методів, технологій, процедур, розпоряджень (які регламентують виконання управлінських дій) та матеріальну інфраструктуру управління. Водночас така система управління повинна бути внутрішньо збалансованою, гнучкою і адаптивною, доступною для контролю.

В узагальненому вигляді систему управління економічною безпекою наведено на рис. 1.

Під час створення ефективної системи управління економічною безпекою підприємства важ-

ливо дотримуватися певних принципів, змістовність яких різниться у різних працях. Найчастіше автори більшість принципів системи управління економічною безпекою підприємства запозичують із загальноновизнаних принципів управління, таких як: законність; економічна доцільність; об'єднання превентивних та реактивних заходів економічної безпеки; безперервність; диференційованість; координування; підконтрольність [10].

Об'єктом системи управління економічною безпекою підприємства загалом є стабільний економічний стан підприємства нині та в майбутньому. Все, на що спрямовані заходи з гарантування економічної безпеки, фактично є об'єктом захисту, а відповідно, керованою підсистемою. Об'єкти розподіляються за видами ресурсів (фінансові, організаційні, кадрові, управлінські, інтелектуальні, комунікаційні, інформаційні, техніко-технологічні тощо), видами діяльності та показниками, які планується підвищити для забезпечення підприємства (наприклад, фінансовими, економічними, виробничими тощо).

Суб'єкти системи управління економічною безпекою підприємства, що формують керуючу підсистему, характеризуються більшою складністю, оскільки до неї входять і суб'єкти зовнішнього середовища.

Вважаємо незаперечним твердження Б.С. Дуб, яка фундаментом ефективної системи економічної безпеки вважає наукові основи безпекології, що передбачають поєднання експлератного, теоретичного та методологічного базисів. При цьому ця система має відповідати визначеній політиці економічної безпеки підприємства (меті, цілям, завданням, функціям та принципам), стратегії (видам стратегій) та концепції щодо забезпечення належного рівня економічної безпеки [11].

Надалі важливим є вивчення галузевих особливостей системи економічної безпеки підприємства, специфіки життєвого циклу тощо.

Висновки і пропозиції. Результати проведеного дослідження дають змогу стверджувати, що процес формування системи управління економічною безпекою є складною процедурою, але важливою передумовою ефективного функціонування підприємства. Використання науково обґрунтованих методів управління забезпечить належний рівень економічної безпеки і, як наслідок, конкурентоспроможність підприємства.

Список використаних джерел:

1. Горский Д.П., Ивин А.А., Никифоров А. Л. Краткий словарь по логике. Москва : Просвещение, 1991. 208 с.
2. Стадник В.В., Йохна М.А. Менеджмент. Київ : Вид-во «Либідь», 2007. 472 с.
3. Небава М.І., Міронова Ю.В. Економічна безпека підприємства : навч. посібник. Вінниця : ВНТУ, 2017. 73 с.
4. Масляк П.О. Системи і комплекси. URL: http://tourlib.net/books_ukr/maslyak-rekr4-1.htm (дата звернення: 12.12.2020).
5. Ілляшенко О.В. Механізм функціонування системи економічної безпеки підприємства: підхід до побудови. *Економіка. Менеджмент. Підприємництво*. 2014. № 26(1). С. 160–168.
6. Дуб Б.С. Система економічної безпеки підприємства: поняття та структура. *Управління проектами та розвитком виробництва*. 2016. № 4(60). С. 5–18.
7. Іванюта Т.М., Заїчковський А.О. Економічна безпека підприємства : навч. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 256 с.
8. Хринюк О. С., Корчовна М.Р. Система забезпечення економічної безпеки підприємства: основні елементи. *Ефективна економіка*. 2015. № 3. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_3_57 (дата звернення: 14.12.2020).
9. Краснокутська Н.С., Нащекіна О.М., Замула О.В. та ін. Менеджмент : навч. посібник. Харків : Друкарня Мадрид, 2019. 231 с.
10. Піцур Я.С., Гобела В.В. Теоретико-методологічний аналіз процесу формування оптимальної системи управління економічною безпекою суб'єктів господарювання. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 1. С. 227–235.
11. Дуб Б.С. Сучасний стан і тенденції економічної безпеки агрохолдингів в Україні. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific*. 2017. № 1. С. 94–107. URL: https://mpira.ub.uni-muenchen.de/88316/1/MPRA_paper_88316.pdf (дата звернення: 24.12.2020).

References:

1. Gorskiy D.P., Ivin A.A., Nikiforov A.L. (1991) *Kratkiy slovar po logike* [Concise Dictionary of Logic]. Moscow: Prosveshchenie. (in Russian)
2. Stadnyk V.V., Jokhna M.A. (2007) *Menedzhment* [Management]. Kyiv: Lybid. (in Ukrainian)
3. Nebava M. I., Mironova Yu.V. (2017) *Ekonomichna bezpeka pidpryemstva* [Economic security of the enterprise]. Vinnytsia: VNTU. (in Ukrainian)
4. Masliak P.O. *Systemy i komplekсы* [Systems and complexes]. Available at: http://tourlib.net/books_ukr/maslyak-rekr4-1.htm (accessed 12 december 12.2020).
5. Illiashenko O.V. (2014) Mekhanizm funktsionuvannya systemy ekonomichnoi bezpeky pidpryemstva: pidkhid do pobudovy [The mechanism of functioning of the system of economic security of the enterprise: the approach to construction]. *Ekonomika. Menedzhment. Pidpryemnytstvo*, no. 26(1), pp. 160–168.
6. Dub B.S. (2016) Systema ekonomichnoi bezpeky pidpryemstva: poniattia ta struktura [The system of economic security of the enterprise: concept and structure]. *Upravlinnia proektamy ta rozvytkom vyrobnytstva*, no. 4(60), pp. 5–18.
7. Ivaniuta T.M., Zaichkovskiy A.O. (2009) *Ekonomichna bezpeka pidpryemstva* [Economic security of the enterprise]. Kyiv: Centr uchbovoyi literatury. (in Ukrainian)
8. Khryniuk O. S., Korchova M.R. (2015) Systema zabezpechennia ekonomichnoi bezpeky pidpryemstva: osnovni elementy [The system of economic security of the enterprise: the main elements]. *Efektivna ekonomika* [Efficient economy] (electronic journal), no 3. Available at: http://nbuv.gov.ua/UJRN/efek_2015_3_57 (accessed 14 December 2020).
9. Krasnokutskaya N.S., Nashchekina O.M., Zamula O.V. (2019) *Menedzhment* [Management]. Kharkiv: Drukarnia Madryd. (in Ukrainian)
10. Pitsur Ya.S., Hobela V.V. (2018) Teoretyko-metodolohichniy analiz protsesu formuvannya optymalnoi systemy upravlinnia ekonomichnoiu bezpekoiu sub'ektiv hospodariuvannya [Theoretical and methodological analysis of the process of forming the optimal management system of economic security of economic entities]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, no. 1, pp. 227–235.
11. Dub B.S. (2017) Suchasnyi stan i tendentsii ekonomichnoi bezpeky ahrokhodnyhiv v Ukraini [Current state and trends of economic security of agricultural holdings in Ukraine]. *Agricultural and Resource Economics: International Scientific*, vol. 3, no. 1, pp. 94–107. Available at: https://mpa.ub.uni-muenchen.de/88316/1/MPRA_paper_88316.pdf (accessed 24 December 2020).

Химич А. В.

Киевский национальный университет технологий и дизайна

СИСТЕМА УПРАВЛЕНИЯ ЭКОНОМИЧЕСКОЙ БЕЗОПАСНОСТЬЮ ПРЕДПРИЯТИЯ

Резюме

Исследованы теоретические вопросы формирования системы управления экономической безопасностью предприятия. Современные проблемы отечественных предприятий обуславливают объективную необходимость обеспечения надлежащего уровня экономической безопасности, который зависит от наличия соответствующих ресурсов и способности предприятия противостоять существующим угрозам и опасностям. Актуальность исследования обусловлена необходимостью научного обоснования системы управления экономической безопасностью предприятия с целью своевременного выявления угроз и опасностей, минимизации и/или нейтрализации рисков деятельности. Подтверждено, что именно использование системного подхода необходимо в понимании целостности системы управления экономической безопасностью. Произведен обзор понятий системы и сущностного подхода в управлении экономической безопасностью предприятия. Обнаружены сущностные различия понятий системы экономической безопасности и системы управления экономической безопасностью предприятия.

Ключевые слова: системный подход, система управления, экономическая безопасность предприятия, система управления экономической безопасностью предприятия.

Khimich Oleksandr

Kyiv National University of Technologies and Design

ECONOMIC SECURITY MANAGEMENT SYSTEM OF THE ENTERPRISE

Summary

Theoretical formation issues of the economic security management system at the enterprise are researched. Modern economic conditions have negatively influenced the financial and economic performance of domestic enterprises, majority of which are on the verge of survival and these problems determine the objective demand to ensure an appropriate level of economic security, which depends on the availability of proper resources and ability to withstand existing threats and dangers. The relevance of scientific research is determined by the need for scientific justification of the economic security management system of the enterprise in order to timely identify threats and dangers, minimize and / or neutralize the risks of an activity. A review of existing scientific publications showed that despite the significant contribution of experts in the domestic and foreign scientific literature there are still unresolved theoretical aspects of the formation of economic security management system of enterprises, given the specifics of their activities. It is confirmed that the use of a systemic approach is required in understanding the integrity of the economic security management system. A substantial assessment of the system concepts and the key approach in the management of an enterprise's economic security was made. The essential differences of economic safety system concepts and system of economic safety management in the enterprise are discovered. The internal and external subjects of the economic security management system of the enterprise are distinguished. The principles of effective management system of economic security in the enterprise are defined: legality; economic feasibility; combining preventive and reactive economic security measures; continuity; differentiation; coordination; controllability. The functional components of the economic security management system at the enterprise are outlined. The distribution of objects of the economic security management system of the enterprise by types of resources, types of activity and indicators of the level of economic security is presented.

Keywords: systematic approach, management system, economic security of the enterprise, economic security.